

GEDIMINAS MESONIS

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

MES PO JEANO PAULIO SARTRE'O

We Following Jean Paul Sartre

SUMMARY

This article analyses the worldview paradigm of Jean Paul Sartre and its relevance for the contemporary society. The article not only reminds the reader of the postulates of existential philosophy, but it also examines them in the context of time. The structure of J. P. Sartre's concept of humanism is presented herein. Though humanism may be a universal category, in the thought of J. P. Sartre humanism contains his unique contribution. J. P. Sartre enthrones the human being by attributing freedom to the human. The human has possibilities to choose and must assume responsibility for the consequences. This freedom causes a great deal of anxiety, inevitably leaving the human alone – only with the opportunity, within the limits of his subjective capacity, to decide on the most important matter, himself. It is argued that the tendencies of philosophic discourse and the reality of development of society at this stage of evolution of mankind are such that humanism can be discovered and recognised only in contemplating J. P. Sartre's existentialism. The relevance of Jean Paul Sartre is illustrated by the being of society. Society and the human being will inevitably try to escape the despair of subjectivity and by raising ontological issues, issues of universality of being.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama Jeano Paulio Sartre'o pasaulėžiūrinė paradigma, jos aktualumas šiuolaikiniam sociumui. Publikacijoje ne tik primenama apie egzistencializmo filosofijos postulatų, jie analizuojami laiko kontekste. Straipsnyje parodoma J. P. Sartre'o humanizmo sampratos turinio struktūra. Teigiama, kad nors humanizmas gali būti suprantamas kaip universali kategorija, tačiau Sartre'ui ji yra unikali – turinti tik jo įdėtą turinį. Straipsnyje konstatuojama, kad Sartre'as, pripažindamas žmogaus laisvę – galimybę rinktis ir prisiimti atsakomybę už pasekmes, – išaukština žmogų, bet kartu sukelia jam didelį nerimą, nes neišvengiamai palieka jį vienišą – turintį tik subjektyvias galimybes spręsti dėl svarbiausio dalyko – dėl savęs. Straipsnyje pripažįstama, jog šiuo žmonijos raidos tarpsniu filosofinių diskursų tendencijos bei sociumo raidos realijos yra tokios, kad norint atrasti, atpažinti humanizmą, galima tai daryti tik Sartre'o egzistencializmo suvokimo kontekste. Sartre'o aktualumas yra nulemtas sociumo būties. Neišvengiamai sociumas ir žmogus sieks išsi-
veržti iš subjektyvumo nevirties ir kels ontologinius būties universalumo klausimus.

RAKTAŽODŽIAI: Jeanas Paulis Sartre'as, egzistencializmas, humanizmas, būtis, subjektyvumas, *raison d'être*.

KEY WORDS: Jean Paul Sartre, existentialism, humanism, being, subjectivity, *raison d'être*.

„Toute philosophie est pratique, même celle qui paraît d'abord la plus contemplative; la méthode est une arme sociale et politique“¹

Jean Paul Sartre

ĮVADAS

Jeanas Paulis Sartre'as (J.P.S.). Kas jis toks ir kodėl ryžausi dėl jo gaišinti Jūsų laiką? Trumpa priešistorė: labai ilgą laikotarpį J. P. Sartre'ą prisiminiau tik iš doktorantūros studijų, kai reikėjo išanalizuoti vieną jo kūrinį. Tuometinio išpūdžio apie Sartre'o filosofiją turinys svyravo tarp sąvokų „šmaikštu“, „girdėta“ ir „prieštarin-ga“. I. Kantas, F. Hegelis, M. Weberis ir kiti buvo jį užtemdę tiek, kad jo pavardė pasamonėje liko tik kaip kažkas žavaus. Na, kaip stilius *Art nouveau* – gražu pažiūrėti, bet nestatysi gi šio stiliaus pastatų šiandien. Tuomet net faktas, kad jis lankėsi Lietuvoje, nebuvo pagrindas nuodugniau domėtis juo kaip filosofinės minties vertybe. Sartre'o pavardė sugrįžo atsitiktinai, skaitant vieną prancūzišką straipsnį apie šiuolaikinio sociumo konstitucines problemas. Ten jis buvo paminėtas, ir tik tame kontekste, kad jam buvo suteikta

literatūros Nobelio premija, bet jis šios premijos nepriėmė. Tai ir buvo tas triggeris. Pradėjau aiškintis, kodėl jis nepriėmė šios premijos, kaip tai motyvavo, kaip tie motyvai atspindi jo pasaulėžiūrą? Natūraliai prireikė pažvelgti į jo filosofinius ir literatūrinius veikalus.

Pažymėtina, kad mūsų nacionalinėje mokslinėje literatūroje Sartre'as yra retas svečias. Kita vertus, šis diskursas apie Sartre'ą gali būti traktuojamas kaip tam tikras tęsinys, nes *Logos* žurnale (Nr. 64–65) yra Antano Andrijausko išsamus ir informatyvus straipsnis „Sartre'o egzistencinės ontologijos principai“. Taigi kartotis neprasminga, skaitytojas minėtame straipsnyje ras daug svarbių dalykų. Kartotis teks tik tuomet, kai tos mintys turės interpretacinį tęsinį arba jos bus reikalingos pereiti prie tam tikro diskurso aspekto.

PASAULĖŽIŪROS MOZAIKA

Straipsnio pradžioje pacitavome Sartre'o vieną mintį, kad kiekviena filosofija yra praktinio pobūdžio, netgi ta, kuri gali atrodyti kontempliatyvi. Čia Sartre'as sako, kad net ta filosofija, kuri atrodo utopiška, neišbaigta, gal net prieštarin-ga, vis tiek turi vertę, nes visuomet gali atsirasti žmogus arba žmonių grupė, kuris arba kurie ją – tą filosofinę paradig-mą – traktuos kaip metodą įgyvendinti savo pasirinkimą, t. y. taikys ją sociali-

niame gyvenime. Konstatuota labai svarbi tiesa – nereikšmingos filosofinės paradigmos nėra. Tai tinka ir mūsų diskursui, kuriame pamatysime, kad Sartre'o aktualumas tapo dar akivaizdesnis nei tuomet, kai jis kūrė.

Tad kuo jis mums aktualus? Egzistencializmo kaip filosofinės krypties, kaip judėjimo populiarumas siejamas būtent su šia – J. P. Sartre'o – pavarde. Tiesa, pati sąvoka *egzistencializmas* yra

© 2018 Gediminas Mesonis²

daug senesnė. Sartre'as, stažuodamasis Berlyne, girdėjo *egzistencializmo* terminą. Tačiau jis plėtoja šią sąvoką, suteikia jai sartrišką turinį. Jau savo knygos *L'existentialisme est un humanisme* (*Egzistencializmas yra humanizmas*) pavadinime Sartre'as egzistencializmą susiejo su humanizmu. Humanizmas yra jo egzistencializmo apibrėžimo integrali dalis, be jos egzistencializmas neišreiškiamas. Aki vaizdu, kad Sartre'o filosofinės minties populiarumas aiškintinas ir humanizmo termino dominavimu diskurse. Kas gi prieš humanizmą šiame nehumaniškame pasaulyje? Visi už, tad valio Sartre'ui. Tačiau tai paviršutiniškas žvilgsnis į jo pasaulėžiūros struktūrą.

Sartre'as gyveno epochoje, kai apylygių filosofinių paradigimų (įvardinkime jas sintezuotai – materialistinė ir idealistinė) kova buvo ypač ryški. Jos konkuravo kiekvieną dieną, kiekviename pasaulio kampelyje. Ontologinis ir žmogaus būties tikslo klausimas buvo tai, kas formavo didžiąsias filosofines teorijas, jas priešino, jas sintetavo. Sartre'as galėjo stebėti, vertinti, diskutuoti dėl filosofinių paradigimų turinio, formuluoti savo poziciją. Atmesdamas kapitalistinę socialumo raidos formą kaip iš esmės neteisingą ir netinkamą žmonijai, Sartre'as

save suvokė kaip socializmo atstovą. Šiuo atveju matome ne naują, bet įdomų fenomeną. Sartre'o aplinka yra ne dekoracijos, o Paryžiaus miestas. *Cafe de Flore*³ – tai ne vienintelis šarmingas dalykas, ką gali Sartre'ui pasiūlyti kapitalistinis Paryžius. Paradoksalu, bet jo pasiūlykštėjimą kapitalizmu menkai amortizuoja net ta aplinkybė, kad aplinka yra šis didingas miestas. Perskaičius jo literatūrinius veikalus „Pykinimą“ (*La nausée*) (1938)⁴, „Musės“ (*Les mouches*) (1943), „Išminties amžius“ (*L'âge de raison*) (1945), „Velnius ir gerasis Dievas“ (*Le Diable et le Bon Dieu*) (1951) ir kt., galima pripažinti, kad nors jis „Vakarų civilizacijos produktas“, bet protestuoja prieš tą socialumo gyvenimo sanklodą. Gal todėl Sartre'as neretai savo vertinimuose atrodo prieštaringas⁵. Tai jis tik socializme mato žmonijos perspektyvą, tai jis skelbiamas *persona non grata* Sovietų Sąjungoje. Tai jis vienu traktuojamas kaip humanizmo šauklis, tai jis kitų suvokiamas tik kaip antihumanistas *par excellence*⁶. Tačiau skaitant literatūrinį ir akademinį J.P. Sartre'ą ir apie jį, tenka pripažinti jo paradigminį nuoseklumą, aiškėja ir suvokimas, kam ir kodėl jis gali atrodyti nenuoseklus. Jis buvo ne tik filosofas ir rašytojas, bet ir nuolat pasi-

rinkimą darantis žmogus, kuris komentavo, dalyvavo, susitikinėjo, diskutavo. Natūralu, kad situacijų kontekstas, būtis, istorijos raida nuolat tikrino jo teorijos išbaigtumą⁷. A. Andrijauskas taikliai apibendrina šią „nenuoseklumo problemą“ konstatuodamas, kad nors „Sartre’as „perleido“ per save daug skirtingų įtakų,

kurių poveikis įvairiais jo dvasinės evoliucijos tarpsniais labai keitėsi“, „tačiau vargu ar jo egzistencinės filosofijos koncepciją galima apkaltinti eklektiškumu, nes svarbiausi mokymai ir idėjos, nepaisant kai kurių antisisteminių nuostatų, jungiasi į daugmaž vieningą ir konceptualiai pagrįstą visumą“⁸.

DĖL RAISON D'ÊTRE

Taigi Sartre’as skelbia humanizmą, remiasi juo. Bet ar jo humanizmas yra tokio paties turinio, apie kurį kalbėjo, tarkim, motina Teresė? Akivaizdu, kad dažniausiai bet kuriame diskurse humanizmas sutapatinamas su geranoriškumu, su malonės teikimu, su socialine pagalba ir atjautimu, su bausmių švelnumu teisėje, su tolerancija įvairovei ir t. t. Taip, ir šie požymiai gali būti humanizmo definicijos integrale. Nesvetimi jie ir Sartre’o filosofijai. Tačiau Sartre’o humanizmas pirmiausia yra ne elgesys su žmogumi, o žmogaus galėjimas. Galėjimas mąstyti ir daryti pasirinkimą. Pasirinkimas ir visos iš to kylančios pasekmės ir yra Sartre’ui humanizmas. Jis pripažįsta, kad *aš* kaip žmogus visada galiu rinktis, bet jis taip pat išsklaido iliuziją dėl galimybės išvengti pasirinkimo rūpesčio. Jeigu tu nieko nepasirinksi, tai tavo sprendimas vis tiek traktuotinas kaip pasirinkimas, kurio turinys yra nieko nesirinkti. Taigi tu neišvengsi pasirinkimo, nes tu žmogus. O todėl „žmogus nėra niekas kitas, išskyrus tai, ką jis save padaro“⁹. Kadangi esame vieniši be išimčių¹⁰, kadangi jokia universali moralė negali mums nurodyti, ką reikia daryti, nes tam nėra jokių ženklų¹¹, tad

nesistebėkime, kad turime pripažinti, jog bet koks pasirinkimas – pavyzdžiui, daryti revoliuciją arba pasirinkimas ją malšinti, – yra humanizmo išraiškos formos, nes tai yra žmogaus pasirinkimas. Klausime iš esmės, ar tikrai Sartre’as kelia žmogaus pasirinkimo kokybės problemą? Nieko panašaus, Sartre’as teigia, kad kiekvienas pasirinkimas turi savo logiką ir moralę. Oho, kaip tai toli nuo motinos Teresės! Tai ne vertinimas, tai tam tikra išvada. Gal todėl Sartre’o paradigma kritikų įvardijama kaip prieštaringa. Reikia pripažinti, dažnai skaitant, ką kiti rašė apie jį, galima konstatuoti, kad jis neretai paviršutiniškai, supaprastintai suvoktas filosofas¹².

Žmogus, rašė Sartre’as, pirma egzistuoja, pirma aptinkamas, pasirodo pasaulyje ir tik po to yra apibrėžiamas¹³. Egzistencializmą jis suvokė kaip žmogaus galimybę rinktis tiek veikimo būdą, tiek kartu ir pasekmes¹⁴. O ta galimybė žmogui rinktis ir buvo didžiausių diskusijų ir kritikos objektas¹⁵. Viena vertus, teigti, kad žmogus turi pasirinkimo laisvę, – tai ne kažin koks atradimas. Žinoma, kad net bet kuris literatūrinis herojus, tarkime, Sartre’o Antoine’as Roquentinas turėjo galimybę, autoriaus valia,

rinktis, ką rašyti į dienoraštį, o ko ne. Ne čia filosofinio diskurso didysis nežinomas. Rinkis tu. Sudėtingiausias klausimas susijęs su šaltiniais, kurie turi daryti įtaką tam tavo pasirinkimui. Taigi, kas paveiks tavo pasirinkimą? O tai jau ir pati *raison d'être* problema. Visi bet kurio filosofinio diskurso dalyviai, iškilus būtent šiam klausimui, pradeda žaidimo dalį naudodami tik kozirines kortas. Metafizika, sveikas protas, istorijos nematomoji ranka, grynoji biologija, sociumo kolektyvinis protas ir t. t.

Konstruojant bendriausią tipologiją galima pamatyti, kad *raison d'être* problemą savosios istorijos eigoje žmogus sprendė trejopai. Atsakymų buvo ieškoma pasitelkiant (1) metafiziką, (2) socialinę teoriją arba (3) subjektyviąją paradigmą.

Metafizika yra būdas, bet filosofai pripažįsta, kad tai metodas, kurio sociumo dalis niekada nepriims kaip surogatinio metodo. Kadangi Sartre'as atmetė metafiziką, jo „pasirinkimo“ laisvė kritikų, ypač metafizikos gerbėjų akyse tapo nelimituota, neaiški, pavojinga, egoistiška. Žinoma, metafizika yra puikus metodas, kuris kai kam padeda rasti atsakymus į žemiškuosius *raison d'être* klausimus. Gal todėl Sartre'as apgailestauja, kad metafizikos „nebuvimas labai trikdė“. Tiesa, tai nėra nauja išvada, Sartre'o „kaimynas“¹⁶ jau daug anksčiau apie tai yra rašęs ir tai konstravęs.

Kita vertus, metafizika gali būti konkrečios sąmonės – konkrečios mąstymo paradigmos integrali dalis, kuri negali būti įjungta kaip radijo imtuvas. Čia netgi ne žmogaus pasirinkimo klausimas. Arba smegenyse vykstanti cheminių pro-

cesų visuma sugeba priimti metafiziką ir atrasti darną tarp jos ir fizikos, arba ne. Tuomet, kai metafizika atkrepta kaip mąstymo paradigmos klaida, o tai – Sartre'o situacija, tuomet *raison d'être* klausimas tampa nuolat varginantis, todėl randasi ir skepticizmas, gal net nevilts. Štai ką vienoje vietoje Sartre'as atvirai pripažįsta: „egzistencializmas randasi iš pirmą kartą nevilts“¹⁷. Čia tik Sartre'o paguodai galime konstatuoti, kad istorija nežino, jog kokia nors metafizika būtų realiai *visiems* išsprendusi žmogaus *raison d'être* problemą. Net atsakęs metafizikos Sartre'as pripažįsta, kad žmogus kaip būtis yra aukštesnio rango nei akmuo ar stalias¹⁸, kad jam būdinga kūryba, kad ant jo pečių yra visa atsakomybė už savo egzistenciją. Kurti ir būti tu, kuo save sukursi. Kas gausis? Tas gausis. Tu ir esi savo darbo, veiklos, pasirinkimo rezultatas. Taigi kūryba yra ta viena iš galimų *raison d'être*? Taip, galbūt, bet tai tik subjektyvi *raison d'être* forma, esanti toli nuo objektyvumo, ir šią aplinkybę Sartre'as supranta.

Buvo ir yra socialinių teorijų, kuriose formuluojamas žmonijos ir žmogaus *raison d'être* turinys. Taip, tai irgi metodas. Būtent šio metodo šalininkas buvo Sartre'as. Minėjome, kad jis buvo socializmo kaip teisingiausio sociumo sugyvenimo būdo gerbėjas. Dar karo laikų dienoraščiuose *Carnets de la drôle de guerre, Septembre 1939 – Mars 1940* jis užkabina sociumo santykio su nuosavybe klausimą. Vienas vėlesnių ir įspūdingiausias jo filosofinis veikalas *Critique de la raison dialectique (Dialektinio proto kritika)* yra būtent jo pozicija dėl socia-

tarinės visuomenės raidos perspektyvos ir tikslo. Beje, šis veikalas menkai žinomas dėl daugelio aplinkybių. Visų pirma šio veikalo apimtis, teksto sudėtingumas, sprendžiamų ontologinių ir *raison d'être* problemų sistemiškumas skaitytojų ratą sumažina iki minimumo. Gal todėl daugelis šaltinių apie šį veikalą kalba miglotai. O būtent šis veikalas, Sartre'o įsivaizdavimu, išlaikys jo atminimą ilgam. Kita vertus, tai tik teorija, o praktikoje XX–XXI a. sandūroje įvyko kapitalizmo mondializacija. O tai ne tik politinio žemėlapio pasikeitimo klausimai, tai socialinių teorijų įtakingumo pusiausvyros ryškus pasikeitimas.

Tai kas liko žmonijai? Liko subjektyvioji paradigma – tai, ką mes matome šiandien čia ir visur. Sartre'as yra konstatavęs, kad gyvenimo tikslas neegzistuoja, kad jį tenka susikurti sau pačiam. Subjektyvioji paradigma kaip *raison d'être*, tai yra šiuolaikinės Vakarų civilizacijoje dominuojančios paradigmos esmė. Subjektyvioji paradigma: kaip tai paprasta. Kaip tai palengvina demokratinio sociumo ideologinių problemų sprendimą, kai lieka tik viena užduotis – ginti pasirinkimo laisvę. O toliau tu galvok pats apie savo *raison d'être*. Nori, remkis metafizika, labai prašau, pasiūla – begalinė. Nori žemiškiau? Aukokis valkataujantiems gyvūnėliams – labai prašome, nori kovoti prieš klimato atšilimą – kovok, nori kovoti už atominių elektrinių uždarymą – kovok, nori būti atsidavęs laisvų rinkimų skaidrumui – labai prašau. Tau tai nerūpi, tu niekada nedalyvauji rinkimuose? Nėra problemos – labai prašau, bet žinok – tavo pa-

sirinkimas nedalyvauti rinkimuose nesutrukdys būsimam valdymui tapti legitimiam. Ir tai tau nerūpi? Tavo tikslas gyventi savo malonumui? Ir čia atsakymas – labai prašome. Mėgautis malonumais, pasiūla – begalinė, svarbu tik tai, ar turi kuo už juos mokėti. Naudokis galimybe pasirinkti, rinktis – visos momentinės *raison d'être* iliuzijos išdėstytos sociumo vitrinose.

Šiuolaikiniame pasaulyje tavasis *raison d'être* nebekvestionuojamas, jo išmin ties ar beprotiškumo klausimas nebeke liamas. Liko tik *raison d'être* teisėtumo klausimas. Bet čia jau visai kitas žanras, dėl jo išgyventi nereikia, čia nėra jokios galimybės pasirinkti, dėl teisėtumo bus kam ir ką pasakyti.

Suprantama, kad tuomet, Sartre'ui rašant, jo kritika buvo pagrįsta paprasčiausia žmogaus baime ir nenoru būti paliktam vienam, nenoru pripažinti, kad pats priimsi sprendimus, kad pats atsakysi už pasekmes, kad esi pasmerktas tokiai laisvei, kai anksčiau ar vėliau gali būti išduotas ne tik savo artimojo, bet ir savojo *raison d'être*. Bet argi tai ne šios dienos tikrovė? Juk tai Sartre'o egzistencializmas, bet be šio žodžio. Kita vertus, tie patys argumentai, kuriais jis buvo kritikuojamas, buvo ir jo šlovinimo šaltinis. Pagaliau aš galiu rinktis, pagaliau aš pasirinkęs, aš ir atsakysiu už viską. Pagaliau aš – žmogus su dekartiškuoju „aš mąstau“. Tai reiškia, kad aš egzistuoju. Bet akcentuokime dar syki, kad pasirinkimo laisvę suvokdamas kaip humanizmą, nešlovino žmogaus galimybių padaryti labai racionalius sprendimus. Kita vertus, visi neracionalūs pasirinkimai yra tik tavo, tavo nuosavybė.

ESAME PO SARTRE'O

Mes gyvename tokiu pasaulio raidos tarpsniu, kai filosofinių paradigimų kova lyg ir vyksta, bet ji yra prigesusi. Taip atsitiko dėl daugelio faktorių. Visų pirma reikėtų priminti jau nurodytą XX–XXI a. sandūroje įvykusį kapitalizmo mondializacijos faktą. Suprantama, kad pasaulyje dominuojanti sociumo raidos ekonominė formacija pirmiausia reprezentuoja save, pirmiausia ieško savosios būties pagrindimo argumentų. Filosofinių paradigimų diskursas tapo panašus į nuoseklų, argumentuotą, lyg ir teorijos bei praktikos patikrintą, bet – monologą. Žinoma, diskursas vyksta, nėra pagrindo teigti, kad kažkas kažkam kažko neleidžia teigti. Tačiau ta galimybė kažką teigti tapo beveik savitiksle – įrodyti diskurso egzistenciją. Ontologiniai, *raison d'être*, sociumo gyvavimo principų klausimai iš esmės nebekeliami, nes laikomi išspręstais arba neišspręstais, o todėl ir nespręstiniais. Pamenate vieną teoriją apie „istorijos pabaigą ir paskutinį žmogų“? Istorijos pabaiga – tai graži utopija, bet problema ne tik ta, kad objektyviai jokia istorija nesibaigė. Teigimas apie „istorijos pabaigą“ nėra jokia metafizika ar banalybė, ne, – tai daug rimčiau – tai pasibaigusios paradigimų kovos rezultatas – paradigmos nugalėtojos (dominuojančios) reakcija į situaciją. Filosofinė teorija pradėjo „stabdyti“ istoriją, o kartu diskursą, teigdama, kad jau viskas aišku. Šioje situacijoje galime tik retoriškai – *urbi et orbi* – klausti: ar tai tik ne doktrininio uždaro požiūris – V. Havelas tai vadino entropiškumu¹⁹?

Dėl diskurso kokybės būtina pažymėti ir tai, kad diskursų ir subjektų gausa savo kiekybe eliminuoja galimybę gauti nuosekliai pagrįstą, iš dėstymo logikos kylančią kokybišką išvadą. Internetinių portalų, socialinių tinklų, viešų ir neviešų paskaitų, pasisakymų gausa, jų prieinamumas labai sumenkino galimybes stabtelėti ir tik tada formuluoti išvadas. O ir norint įvertinti turinį tame socialinių ir humanitarinių tekstų sraute, reikia intelekto, nes reikia atpažinti nuoseklumą, reikia išvelgti sistemiškumą, reikia atpažinti esamus priežastinius ryšius²⁰. Kadangi esminiai klausimai jau lyg ir atsakyti, o „istorija sustojo“ (žinoma, čia sarkazmas), tai to pasekmė – viešo diskurso energijos nukrypimas į detales (o čia jau tikrovė – ne sarkazmas). Diskursas dėl fundamentaliausių klausimų konceptualiai nebevyksta arba nusikėlė į paraštes – į teisinių normų, kuriuos jau išreiškia atrastas ir neginčijamas vertybes ir tiesas, turinio niuansus.

Kaipgi Sartre'o dialektika atrodo iš laiko perspektyvos? Įstabu, bet jis tebėra aktualus dėl dviejų aspektų. Visų pirma humanizmo šlovinimas tapo viską apimančiu: žmogaus laivė rinktis tapo teisinio reguliavimo šerdimi, jo galimybė kurti save tapo nekvestionuojama. Tiesa, pats terminas egzistencializmas šiame kontekste tapo reritetu, bet esmė išliko. Tu kuri save, tu renkiesi, tu atsakai už savo pasirinkimo pasekmes, – taip sakė Sartre'as, taip sakoma visose demokratinėse šalių konstitucijose. Egzistencializmas be šio termino tapo konstitucinio

reguliavimo tikrove, nes teisė rinktis pasidarė žmogaus teisių turinio integralu. Šiuolaikinė filosofinė paradigma ir jos refleksija teisėje suteikė žmogui tiek autonomijos, kad jį pavertė tiesiog atomu – būtent tokiu, kokių esant žmogų suvokė ir Sartre'as. Žmogus renkasi ne tik gyvenimo būdą, vietą, formą, užsiėmimą, o tai daug svarbiau – jis pats, žmogus, sau formuluoja gyvenimo *raison d'être*, t. y. tikslą ir kelią jo link. Universalios metafizikos atmetama, bet kokia socialinė teorija, pretenduojanti į universalumą, atmetama, nes viskas trukdo žmogaus laisvei rinktis. Kas liko? Liko tik žmogus su galimybe rinktis. Taigi Sartre'as nugalėtojas, jau turėtų būti saliuotai?

Neskubėkime, dar sykį atsakykime į klausimą. Ar Sartre'o egzistencializmas yra jo idealas, kurio jis nori, kurio reikia siekti ir dėl kurio kovojo, ar tai tik biologinio išskirtinumo ir katastrofiškos žmogaus padėties sociume konstatavimas? Atsakius į šį klausimą, aiškėja situacija dėl saliuotų. Sartre'o veikaluose *Critique de la raison dialectique* (1960), *Questions de méthode* (1957) yra tiesūs ryšys tarp egzistencializmo ir neindividualistinės sociumo raidos perspektyvos. Skaitydamas Sartre'ą, niekur nerandi pagrindo teigti, kad terminai „egzistencializmas“ ar „pasmerkta laisvei“, t. y. galimybei daryti pasirinkimus, yra jo idealas. Atvirkščiai, jis formulavo, kad egzistencializmas – tai minimalus blogis – reakcija, kai žmogus atsako į egzistuojančią socialinę ekonominę formaciją, kuri yra ciniška savo esme, neigia bet kokius idealus, teisingumą, o tokiu būdu

kvestionuoja patį humanizmo principą. Egzistencializmas – tai žmogaus gynyba: negaliu pakeisti iš esmės neteisingo antihumaniško sociumo gyvavimo, bet galiu daryti didelius (pavyzdžiui, atsisakau man paskirtos Nobelio premijos) ir mažus (pavyzdžiui, šitam paduosiu ranką, nors visi prieš jį) subjektyvius pasirinkimus, įrodančius bent man pačiam humanizmo *être*. Neatsitiktinai ir pagrįstai Sartre'o žinovai pripažįsta, kad „Sartre'o filosofija jautriai atspindėjo stiprėjančias žmonių susvetimėjimo tendencijas, sąmonės bei tradicinių Vakarų kultūros ir meno vertybių krizę“²¹.

Žmogus – tai nerimas, – šitaip apie žmogų *L'existentialisme est un humanisme* sako Sartre'as. Ir tas nerimo iškankintas, vienišas žmogus (su teise rinktis, su pareiga atsakyti pasirinkus) tapo dar vienišesnis, nes šiuolaikinė filosofija, „subabdžiusi istoriją“, jau nebemato prasmės bent siūlyti žmogui gyvenimo *raison d'être* versijas. Ši „nesudėtinga“ problema palikta jam pačiam. Ir jis – žmogus – kaip moka, kaip pajėgia suprasti²² ir daro tokius pasirinkimus, taip ir sprendžia šią lygtį. Sartre'as tebėra aktualus, nes išlieka neatsakyti klausimai. Ar teisingai vystosi žmonija palikusi *raison d'être* problemos sprendimą žmogui? Ar pajėgus žmogus pats susidoroti su atsakymu į šį klausimą? Na, jei pajėgus, tuomet tikrai dialektika veda prie minties, kad „istorija sustojo“. O jeigu ne? Tuomet prie Sartre'o veikalų, prie sociumo gelminių problemų – gyvavimo principų – peržiūros sociumui „sugrįžti“ neišvengiamai teks.

IŠVADOS

Jeanas Paulis Sartre'as yra XX a. Vakarų filosofinės paradigmos atstovas. Jo filosofinės minties – egzistencializmo teorijos – konstruktyvusis elementas humanizmas yra esmė, atskleidžianti žmogaus vietą sociume.

Sartre'o teiginys „mūsų pasirinkimas – mes patys“ traktuotinas kaip tam tikra egzistencializmo definicija, išreiškianti ne tiek tikslą, kiek suvoktą tikrovę. Tos tikrovės esmė yra sociume esančio laisvo žmogaus ir jo ontologinės krizės pripažinimas. Šioje filosofinėje konstrukcijoje dichotomija neturėtų būti traktuojama kaip nepagrįsta. Egzistencializmo suvokimas kaip humanizmo, kurio esmė – laisvė rinktis, – reiškė tik Sartre'o žmogaus vietos sociume *suvokimą*. Jo literatūrinės ir mokslinės teorijos analizė nesudaro prielaidos konstatuoti, kad tas suvoktos tikrovės turinys yra traktuotinas kaip jo idealas, kuris siūlomas žmogui ir sociumui kaip išeitis. Toks jo suvokimas gali būti traktuojamas ne kaip žmogaus padėties glorifikacija, o tik kaip jo statuso atpažinimas ir pripažinimas. Todėl egzisten-

cializmas kaip humanizmo raiškos forma yra traktuotinas ne kaip optimistinė, o kaip realistinė analizė atsakymų į sociumo ir žmogaus ontologinius klausimus. Egzistencializmo, kurį Sartre'as vadina humanizmu, alternatyvos gali būti žmogus ir sociumas, kurį determinuoja metafizika arba socialinė teorija. Tačiau nei metafizikos, nei socialinių teorijų įtaigumas neišsprendžia jų įdiegimo metodo problemos.

Sartre'as yra ypač aktualus: liko neatsakyti ontologiniai žmogaus ir optimalios socialinės formacijos klausimai. Sartre'as aktualus, nes tebėra aktualūs klausimai – teisingais principais paremto sociumo sandara, ar pajėgus žmogus egzistencializmo vienatvėje pats išspręsti *raison d'être* uždavinį, ar sociumas tikrai gali palikti galimybę individui laisvai pasirinkti savo būties tikslus? Sociumo raidos tikrovė neišvengiamai vers grįžti prie atomizuoto žmogaus problemos, prie jo egzistencializmo sociume, t. y. vėl permąstyti Sartre'o filosofinėje paradigmoje siūlomus sociumo raidos principus bei metodus.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Jean Paul Sartre, *Critique de la Raison dialectique (précédé de Question de méthode)*. Tome I. Paris: nrf, 1960, p. 16.
- ² Paris: Cimetièrė du Montparnasse. Nuotraukoje – J. P. Sartre'o kapo paminklo fragmentas. Matomos nuo bučinių likusios lūpdažių žymės.
- ³ Jei bus nuobodu skaityti šį mano straipsnį, siūlau peržiūrėti *Café de flore* istoriją, gal net pavartyti meniu. Maloniai nuteikia – egzistencializmas. < <http://www.cafedeflore.fr/>>
- ⁴ „Pykinimas“ (pranc. *La Nausée*, 1938). Tai vienas pirmųjų J. P. Sartre'o literatūrinių kūrinių. Ne-

- seniai jis išverstas į lietuvių kalbą, pavadinimas – „Šleikštulys“. Nekvestionuoju pavadinimo vertimo tikslumo. Man priimtinesnis tas vertimo variantas, kurį miniu šiame straipsnyje.
- ⁵ Edith Kern (ed.), *SARTRE, A Collection of Critical Essays*. USA: Prentice – Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J., 1962.
 - ⁶ Jean Paul Sartre, *Egzistencializmas – tai humanizmas*. Vilnius: Vaga, 2016, p. 11.
 - ⁷ Palyginimas. Priešingai nei I. Kantas, J. P. Sartre'as nuolat dalyvavo politinių ir socialinių procesų sukuryje. Tad kiekvienas jo judesys visuo-

- menėje buvo vertinamas ir jo teorijos kontekste. Ach, kaip lengva būti I. Kantu. Jokių refleksijų dėl sociumo ir pasaulio realijų. Kas žino, kaip mums atrodytų I. Kantas, jei jis būtų dalyvavęs viešoje veikloje? Pamaštykite. Ką manote apie I. Kantą, kad ir vieno fakto kontekste? „Septynmečio karo“ metu Karaliaučių buvo užėmusi Rusijos Imperija. I. Kantas su visu „moralės dėsniu manyje“ rašo laišką Rusijos imperatorienei Elžbietai I (Romanovai) prašydamas palikti jį profesoriumi universitete. Ach, kaip viskas nuoseklu... Suprantama – mokslas aukščiau visko.
- ⁸ Antanas Andrijauskas, „Sartre’o egzistencinės ontologijos principai, *Logos* 64, p. 19.
- ⁹ Jean Paul Sartre, *L’existentialisme est un humanisme*. Paris: Les Editions Nagel, 1965, p. 37.
- ¹⁰ Ten pat, p. 22.
- ¹¹ Ten pat, p. 41.
- ¹² Žr. Solveiga Daugirdaitė, *Švystelėjo kaip meteoras. 1965-ieji su Simone de Beauvoir ir Jeanu Pauliu Sartre’u*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015. Šioje knygoje detalai aprašomas J. P. Sartre’o ir Simone de Bouvoir vizitas Lietuvoje. Jie įžymybės, na, gal dar literatūros įžymybės. Skaitant knygą susidaro toks įspūdis, jog tuomet gerai nesuvokta, kad Lietuvoje lan-kosi didieji filosofai.
- ¹³ Jean Paul Sartre, *L’existentialisme est un humanisme*. Paris: Les Editions Nagel, 1965, p. 22.
- ¹⁴ Robert Denoon Cumming (Edited and introduced), *The Philosophy of Jean-Paul Sartre*. New York: Vintage books, 1972, p. 421, 424.

- ¹⁵ Jean Paul Sartre, *L’existentialisme est un humanisme*. Paris: Les Editions Nagel, 1965, p. 24.
- ¹⁶ „Kaimynas“ yra perkeltine prasme vartojamas terminas. Čia turima galvoje, kad visai šalia, taigi kaimynas: tose pačiose Paryžiaus kapinėse *Cimetière du Montparnasse* yra palaidotas Émile’is Durkheimas, kuris veikale *Le Suicide (Savižudybė)* 1897 m. yra konstatavęs, kad metafizika yra stiprus faktorius žmogui apsibrėžiant savosios būties turinį.
- ¹⁷ Jean Paul Sartre, *L’existentialisme est un humanisme*. Paris: Les Editions Nagel, 1965, p. 95.
- ¹⁸ Ten pat, p. 22, 23.
- ¹⁹ Entropija – tai fizikos terminas, kurį į socialinius mokslus perkėlė filosofas Vaclavas Havelas. Ideologinį entropiškumą sociume jis suvokė kaip tokią uždarumo formą, kuri neišvengiamai veda prie radikalių socialinių pasikeitimų.
- ²⁰ Patrauklusis dekartiškasis „Aš maštau“! Na kaipgi jo refleksijos neižvelgti savyje? Čia problema tik ta, kad dauguma geba dalyvauti procese „aš maštau“, bet maštyti Dekarto kokybės lygmenyje sugeba vienetai.
- ²¹ Antanas Andrijauskas, Sartre’o egzistencinės ontologijos principai, *Logos* 65, p. 13.
- ²² Atsakinėdamas į *raison d’être* „klausimėlių“, žmogus neišvengiamai susiduria su visomis fenomenologijos problemomis: su įsivaizdavimo ribotumu ir kartu jo beribiškumo iššūkiais. Šias žmogaus galvoje vykstančias aistras J. P. Sartre’as aprašė *L’Imaginaire: psychologie phénoménologique de l’imagination*, 1940.